

శ్రీ రస్తు.

భేదజకల్పము.

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము.

కన్న పురి:

రావిల్ల. రామస్వామిశాస్త్రి అండ్ సన్స్

చారిత్ శ్రీ కవిత్వము.

1928

All Rights Reserved.

❖ వేదాంత గ్రంథములు. ❖

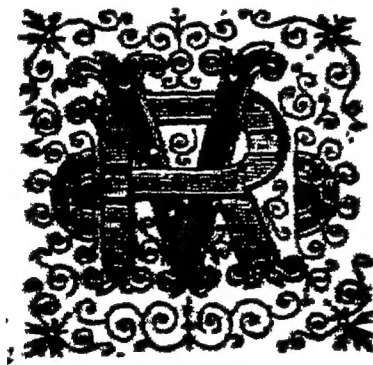
	ప్రతి 1-కి రూ.
ఆచార్యోపదేశము, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్ననైజా	...
అద్వైతపంచరత్నము	...
అద్వైతానుభూతి	0
అద్వైతోపదేశపంచరత్నములు (సాధనపంచకం)	0
అద్వైతవేదాంతపరిభాష, నవ్యాఖ్యానము	1
అద్వైతసంగ్రహ, తెలుగు	0
ఆత్మబోధము, సటీక	0
ఆనందలహరి, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	0
ఆత్మతాత	0
ఆత్మవిద్యావికాసము	0
ఆత్మానాత్మవివేకము	0
ఉత్తరగీతా, సాంధ్రటీకా తాత్పర్యసహితము, చిన్ననైజా	0
గురుక్షానవాగ్దేవము, క్షానకాండము, నవ్యాఖ్యానము	3
క్షానవాగ్దేవము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	8
జీవభుక్తి ప్రకాశిక, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	2
వైష్ణవరత్నసిద్ధి, సుశేషరాచార్యకృతము, ఆంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము	3
పంచదశ ప్రకరణము, నవ్యాఖ్యానము	1
,, ఆంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము	5
పంచీకరణము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	0
డిటా తెలుగుపదనము	0
బ్రహ్మసూత్రములు, మూలము, చిన్ననైజా	0
బ్రహ్మసూత్రములు, తెలుగుపదనము, శ్రీశంకరాచార్యులవారిభాష్యము అందుకని తెలియుట దుష్టభమనితలంచి చక్కనికైతిలో ఆనేక వృత్తులనుసరించి తెలుగు వ్యాఖ్యానమును ప్రకటింపినారము. 2 2 సంపుటములు	2 ...

CHECKED-73
శ్రీ క స్త.

భేద జ క ల్ప ము.

సాంధ్రతా తత్వ ర్థ ము.

CHECKED - 1963

Checked
1987

చెన్న ఫు రి :

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రి క టి త ము.

1928.

All Rights Reserved.

Printed at
the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1928.

శ్రీ గణాధిపతయే నమః.

భేషజకల్పము.

సాంధ్రతాత్పర్యము.

అథాతో భేషజకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః,
ఇతిహస్తాహ భగవాన్ భారద్వాజః.

1

తా. మంగళానంతరంబున భేషజకల్పంబనుగ్రంథమును వక్కాణించె
దము. అని వద్దుడైశ్వర్యసంపన్నుండగు భరద్వాజమహర్షి చెప్పబోవుప్రకా
రము నుడువుచున్నాడు.—

—॥ అధ్యాయారంభ సంబంధము. ॥—

శ్లో. సిద్ధాషధానాం కేషాంచిత్పృథక్కల్పప్రసంగతః,
అథ భేషజకల్పోఽయం సామాన్యేన ప్రశస్యతే.

2

ఆయా యాషధనిర్దాణకల్పంబు లీగ్రంథంబునఁ జెప్పబడునుగావ
నీగ్రంథము భేషజకల్పం బను సంజ్ఞను పొందుచున్నది.

—॥ కల్పన ప్రశంస. ॥—

దేశకాలానుగుణ్యేన సంగ్రహేణ యథావిధి,
స్థాపితం భేషజం యత్తత్కల్పనై రమృతాయతే.

3

దేశంబునకును, కాలంబునకును, అనుగుణంబగునట్లును కాస్త్రోక్తప్రకా
రంబుగను సిద్ధముచేసిన యాషధ మాయాప్రయోగముల నమృతరుచ్యుం
డై యుండును.

—● దేశభేషము. ●—

దేశో జాంగల అనూపస్సాధారణ ఇతి త్రిధ్వా

జాంగలము, అనూపము, సాధారణము, అవి దేశము మూడువిధములై యుండును.

—● జాంగలదేశము. ●—

జాంగలో విరళాత్యల్పకంటకద్రుమకాంకితః. 4

అల్పప్రసృవణో దూరవిగాఢవిరసోదకః,
వ్యోమవిస్తీర్ణః పమవిరూక్షనికతస్థలః. 5

కృశస్థిరక్షేశసహవాతేభూయిష్ఠమానుషః,
అరోగబహుళో యోనిః కటుకస్య రసస్య చ. 6

అందు జాంగలదేశము విరళంబులై యల్పంబులగు ముండ్లచెట్లుగలదియు, నల్పంబులగు నెలమెట్లు గలదియు, నెంతలాతునత్రవ్వినను నుష్ణవీరు కలదియు, విస్తీర్ణమగు నాకాశము గలదియు, సతెరూక్షంబులైన యనుకతిన్నెలు గలదియునై యుండును. మరియు నచ్చట వసించునుష్యులు చిక్కిన దేహంబులు కలవారై, కుమలచే నవియవివారై, వాతప్రకృతిగలవారై యుండును. ఆదేశంబున విశేషముగా రోగములు ఛట్టినై. మరియు నచ్చట కటురసము ప్రధానమై యుండును.

—● అనూపదేశము. ●—

అనూప శ్శిశిరస్నీగ్ధభూమిర్భూరితృణోపలః,
ప్రభూతశ్చైవలచ్ఛర్మబహుమత్స్యజలాశయః. 7

మహాస్త్రితుంగస్తుంగద్రుస్తాశహింతాశవేష్టితః,
గళరోగాపచిగ్రంథిశ్లేపదాద్యాద్యుపద్రవః. 8

మకుమారమృదుస్థూలశ్లేష్మభూయిష్ఠమానుషః,
జాంగలా ద్విపరీతశ్చ స యోనిర్త్తుధురస్య చ. 9

అనూపదేశము చల్లదనము గలిగి మెరియుచున్న భూమి గలదియు, విస్తారముగా గడ్డితాళ్లు గలదియు, నాచుచే నావరింపఁబడి యనేకమత్స్యములు లచే వ్యాప్తములైన చెరువులు గలదియు, ఉన్నతంబులగు పర్వతంబులుగలదియు, పొడవుగల వృక్షంబులు గలదియు, తాఁటిచెట్లు, హింతాశవృక్షంబులు, విశేషముగఁ గలదియునై యుండును. మఱియు నీదేశమునఁ గంతరోగములు, గండమాలు, కంతులు, దోదకాలు మొదలగురోగంబులు విశేషముగా శ్రుట్టును. ఇచ్చట పసిండువారు పనిచేయలేనివారై, శరీరస్థూల్యము గలవారై, శ్లేష్మప్రకృతులై యుండును. మఱియు నీదేశంబున జాంగలదేశంబునకుఁ జెప్పఁబడిన గుణంబులకు వ్యతిరిక్తంబులైన గుణంబులన్నియు నుండును. ఈ దేశము మధురరసప్రధానం బైయుండును.

— సాధారణదేశము. —

సాధారణస్వమమలస్పహితోభయలక్షణః,
శీతోష్ణవర్షపవనైస్సమం సాధార్యతే యతః.

10

సాధారణదేశము సమానంబులగు వాతపితృకఫవోషంబులు కలదియై, జాంగలానూపదేశంబుల గుణంబులచే మిశ్రితం బై, సమానంబులగు శీతము, ఉష్ణము, వర్షము, వాయువు కలదియై యుండును.

— సాధారణభేదదేశము. —

జాంగలానూపబాహుశ్యాత్స తు సాధారణో ద్విధా,
కషాయతిక్తయోరాద్యో యోనిరన్యస్తదన్యయోః.

సాధారణదేశము జాంగలానూపదేశగుణంబు లధికంబుగా నుండుటఁ జేసి 'జాంగలసాధారణదేశము' 'అనూపసాధారణదేశము' అని రెండువిధములుగా నుండును. అందు మొదటిదానియందు కషాయము (బిగరు) తిక్తరసము (చేదు) ప్రధానంబులుగా నుండును.

— కాలముచే శీతోష్ణభేదము. —

తత్రాపి శిశిరే సౌమ్యం గ్రీష్మే త్వగ్నేయమిష్యతే,

అద్వియోషధులను శిశిరదుపునందు శీతవీర్యము గలవియు, గ్రీష్మదుపునందు దుష్టవీర్యముగలవియు వై యుండును.

— ఓషధీగ్రహణయోగ్యభూమి. —

తత్ర సాధారణే దేశే ధన్వే వా లక్షణాన్నితే. 12

జ్యోత్స్నాతపానిలజలైర్యథాకాలం చ సేవితే,
ప్రదక్షిణోదకా మృద్వీ ప్రభూతకుశరోహిషా. 13

స్నిగ్ధకృష్ణా సువర్ణాభా సురభిస్వాదుమృత్తికా,
శర్కరోషరసామాణశ్శ్రవల్లీ కవర్జితా. 14

చైత్యశ్చ శానాయతనసభోద్యానవివర్జితా,
అపాతస్యవగాక్రాంతా పాదపైర్భలవత్తరైః. 15

ఓషధులుపుట్టుదేశము సాధారణదేశముగాని, కాంగలదేశముగాని యుండునది. అట్టిదేశము నాయా ఋతుధర్మముల నొప్పారుచుండవలెను. వెన్నెల, యెండ, గాలి, నీరు-వీనిచే కాలానుసారముగ వ్యాప్తమై యుండవలెను. అట్టిదేశమందలిభూమి ప్రదక్షిణముగాఁ బ్రవహించుచున్న యుదకములు గలవియు, విశేషముగా దర్భ మొదలగు కషవుచే వ్యాప్తమై వదియు నయి యుండవలెను. అచ్చటి మన్ను నల్లగాఁగాని, ఐంగారపుఁజాయ గాఁగాని యుండి మెరియుచుఁ బరిమళించుచుఁ దీయఁగా నుండవలెను. అచ్చట గులకతాళ్లు, గండ్రయనుక, పుట్టలు, రాళ్లు మొదలగునవి వ్యాపించి యుండఁ గూడదు. మఱియు నచ్చటిభూమి రాజవీధి, శ్మశానము, రచ్చపట్టు, ఉవ్యానవనము - వీని కనుకూలమై యుండక నాగలిచే దున్నఁబడక యనే కంబులగు పృథులములచే నావరింపబడి యుండవలెను.

— వర్జ్యభూమి. —

ఋతుజష్టాం జలే మగ్నాం అవిదగ్ధాం చ వైకృతైః,
భూతైశ్చాయాతసాంఖ్యద్యైర్యథాకాలం న సేవితామ్.

పురుగులుగలదియు, సర్వకాలంబులయందు నీటిచే వ్యాప్తమైనదియు,
బూర్వము ష్టేష్టఁబడిన గుణము లేనిదియు, బిశాచంబులు గలదియు,
నాతపాదులచే నాయాకాలానుసారంబుగా నావృతంబుగానిదియు నగు భూ
మి దుష్టమై పరఁగు. అనఁగా నట్టిభూమియందుఁ బట్టినమూలికలు నివృ్తయోజ
నంబులై యుండును. కాన వానిని గ్రహింపఁగూడదు.

— భూమి గుణాధికభూమి. ౧ —

విశేషతస్థూలవృక్షౌ తృణసస్యోజ్జ్వలౌ స్థిరౌ,
గురు రశ్వవతీ శ్యామా కృష్ణా వా స్వగుణాధికా. 17

విస్తారముగా స్థూలవృక్షములుగలదియు, గనవు, పైరు, మొదలగు
వానిచే వ్యాప్తంబైనదియు, గట్టిగానుండి బరువుగలిగి యనేకపాషాణంబులచే
నిండియుండి శ్యామలవర్ణముగాని నల్లనివర్ణముగాని గలిగియుండుభూమి
“భూమిగుణాధికభూమి” యని చెప్పఁబడును.

— ఆంబుగుణాధికభూమి. ౨ —

శీతలా కోమాలా స్నిగ్ధా ద్రుమసస్యత్పణోజ్జ్వలౌ,
ఆసన్న సలీలా పాండుస్నిగ్ధా చాంబుగుణాధికౌ. 18

చల్లనై కోమలంబై, వృక్షంబులచేతను బైరులచేతను దృణముల
చేతను నావృతంబై, కొలఁదిలోతుననే నీటిపారుదల కలదియై, తెల్లగా మెఱు
యుచున్నభూమి “ఆంబుగుణాధికభూమి” యని చెప్పఁబడును.

— వహ్నిగుణాధికభూమి. ౩ —

అల్పపుష్పప్రవిరళౌ పాండువృక్షప్ర రోహిణీ,
లఘురూక్షవతీ నానావర్ణా వహ్నిగుణాధికౌ. 19

అల్పపుష్పములు గలిగి విరళంబులైన తెల్లనివృక్షములు తీగలు కల
దియు, చులకనై రూక్షముగా నున్నభూమి “వహ్నిగుణాధికభూమి” అని
చెప్పఁబడును.

— వాయుగుణాధికభూమి. —

తనుకోటరవృక్షోల్పరసపవ్యస్తరోహిణీ, ..
యాత్ రాసభభస్తాభవన్తా వాయుగుణాధికా. 20

సూక్ష్మరంధ్రములుగల వృక్షములుగలిగి, యల్పంబుగా మధురాది రసములు, తైరులు, తీగలుగలిగి, రూక్షంబై గాడిదవర్జముగాని బూడిదవర్జముగాని కలిగియున్న భూమి “వాయుగుణాధికభూమి” యని చెప్పబడును.

— వ్యోమగుణాధికభూమి. —

సమా శ్వభ్రవతీ శ్యామా మృద్వవ్యక్తరసోదకా,
సర్జసాలసుహావృక్షో చైయో వ్యోమగుణాధికా. 21

కొన్నిస్థలముల సమానంబై, కొన్నిస్థలముల గుంటలుకలిగి, చని యేర్పరుపరాని యుదకంబుగలిగి, ధూమవృక్షంబులచేతను ఏకి మ్రాతులు మొదలగు మహావృక్షంబు చేతను వ్యాప్తంబై, చామనచాయ గలిగియున్న భూమి “వ్యోమగుణాధికభూమి” యని చెప్పబడును.

— పీచభీక్షైవిధ్యమ. —

తదేతద్ద్విగుణం ప్రోక్తం బృంహణం లంఘనం క్రమాత్,
తూర్వము చెప్పబడిన భూమియం దుచ్ఛవించినయోషధీకాతము ‘బృంహణ’ మరియు, ‘లంఘన’ మరియు రెండువిధంబులం బరగు.

— రేచనాషధమ. —

తత్ర త్త్రైంబుగుణోద్రిక్తభూమిజాతం విరేచనమ్. 22

పృథివి, యుదకము- నీవిగుణములు విశేషంబుగాఁ గల భూమియందుఁ బుట్టినయోషధులు విరేచనకారిణు లగును.

— పమనాషధమ. —

అకాశగుణభూయిష్టభూమిజం పమనం స్మృతమ్,

అకాశగుణము విశేషముగాఁ గలిగియున్న భూమియందుఁ బుట్టిన యోషధి పమనకారిణి యగును.

—౧౧ వమన రేచనౌషధము. ౧౧—

సర్వభూతగుణోత్కృష్టభూమిజం తూభయాత్త కమ్. 23

పంచనూహాభూతములయొక్క గుణంబులు విశేషముగాఁ గలిగియున్న భూమియందుఁ బుట్టినయౌషధములు వమనకారిణులు, విరేచనకారిణులు గూడ వగును.

—౧౨ భూతగుణంబులచే గుణసామ్యము. ౧౨—

యద్యద్భూతగుణోత్కృష్టభూమిజం యద్యథౌషధమ్,
తత్తద్ధత్తే గుణాస్తద్వదధిషానానుబంధతః. 24

ఏయౌషధి మేమహాభూతముయొక్క గుణంబులు విశేషముగాఁ గలిగి యున్న ప్రదేశంబునం బుట్టించునదో అట్టిమహాభూతముయొక్క గుణమునే కలిగియుండును.

—౧౩ ఓషధీగ్రహణపూర్వదివసక్రమము. ౧౩—

అథ కల్యాణచరితశ్శ్రీమాన్ శుచిరుపోషితః,
సంపూజ్య దేవగోవిందబ్రాహ్మణాన్ దక్షమశ్విన్. 25

చతుర్దిక్షు బలిం దత్వా గంధపుష్పాక్షతాదిభిః,
దేవతాభ్యస్సమస్తాభ్యో నివసంతి యమాశ్రితాః. 26

క్షంతుమర్హంతు గచ్ఛంతు త్యక్తైవనం వాసమవ్యయమ్,
భేషజార్థం గ్రహీష్యామి సర్వప్రాణభృతామిమామ్. 27

వృక్షం న లోభాన్నక్రోధాద్భ్రాహ్మణార్థే విశేషతః,
మంత్రేణానేన విధివద్రక్షాబంధం సమాచరేత్. 28

సూత్రైస్తత్తత్క్రియా యోగ్యవర్ణక్షౌమాదిభిర్నవైః,

ఓషధులను గ్రహింపఁదలచిన పూతచరితుఁడగు వైద్యుఁడు పూర్వపు రోజున నుపవాసముండి శ్రీచుంతుఁడై పవిత్రుఁడుగానుండి, దేవతలను, గోవులను, బ్రాహ్మణులను, దక్షప్రజ-పతిని, అశ్వినీదేవతలను, యథావిధిగాఁ బూజ

యొవర్చి, నాల్గొంకలయందు బలివెట్టి, యాయోషధి నాశ్రయించియుండు నచుస్తదేవతలనుసూర్చి “యోదేవతలారా! నన్ను నిరపరాధుని జేసి మీరాశ్రయించియుండు నీయోషధిని విడిచిపొందు! వర్షప్రాణికోటికి నావధార్థంబై నే నీ యోషధిని గ్రహించెదను. మఱియు నోదేవతలారా! నే నీయోషధిని లోభంబుచే గ్రహించుటలేదు. ప్రధానంబుగా బ్రాహ్మణరక్షణార్థమే.” అను మంత్రంబుచేఁ బ్రార్థించి, పిమ్మట నానావర్ణంబులుగల పట్టనూత్రంబుల నాయోషధికి రక్షణంధము చేయవలయును. పిమ్మట నారోచానఁ దనగృహంబునకుఁ బోవలెను.

— ఓషధీ గ్రహణవివసక్రమము. —

అపరేద్యుర్న చే త్కించి తత్ర వైశృత మద్భుతమ్. 29.
యుగనూత్నోద్ధతే సూర్యే విధేయం స్వస్తివాచనమ్,
పూర్వాగ్ర ముత్తరాగ్రం వా పాతయే దధిచోత్తరేత్. 30

మఱునాఁడు తాను కట్టిన రక్షణంధము పూర్వమువలెనే గుండియ. క్కడ మఱి యేవికారము లేకుండుటకు చూచి, బ్రాహ్మణులచే స్వస్తివాచనము లను జెప్పించుకొనుచు నక్కడకు వచ్చి సూర్యుఁ డుదయించి కాడియెక్కునకు. రాఁగాఁ జెప్పఁబోవు ఖననమంత్రప్రకార మాయోషధియొక్క తూర్పుగాఁ కాఱున పేరువైనను లేక యుత్తరపుపేరువైనను ద్రవ్యవలెను.

— ఖననమంత్రము. —

యేన త్వాం ఖనతే బ్రహ్మ యేన త్వాం ఖనతే హరిః,
తేన హత్వాం ఖనిష్యామి పంచళాభేన పాణినా. 31

ఇదియే ఖననమంత్రము. దీనిచేతనే పూర్వోక్తప్రకారము త్రవ్యవలయను.

— గ్రహణమంత్రము. —

ఓ న్నమ స్వ స్తోమధీభ్య ఉర్జవత్యో భవిష్యథ,

ఏకైకస్థితౌ మహద్వీర్యం కురూర్ధ్వం ప్రార్థయామి వః. 32

ఈమంత్రము జెప్పి యాయోషధిం జేతితోఁ బట్టుకొనవలయును.

— ఓషధీభక్షణమంత్రము. —

ఓమ్ ఔషధేశ్వరి! పచపచ, దహదహ, హన, హన,
ధారయ ధారయ విఘ్నం స్తుభ్యం నమః. 33

ఈమంత్రమును జెప్పి యోషధిని లోనికిఁ బుచ్చుకొనవలయును.

“అత్రైవ నిత్యం కల్యాణి! మమ కార్యం కరిష్యసి,
మమ కార్యం కృతా దేవి! షణ్మాత్స్వర్గం గమిష్యసి.” 34

ఇత్యనేనైవ మంత్రేణ గృహ్ణీయాదాషధం సుధీః,
ఉదజ్జుభిః ప్రాజ్ఞుభో వా యుక్తం వర్ణరసాదిభిః. 35

‘ఓయోషధీశ్వరి! నీవు నాకార్యం బిచ్చటనే జేసి విచ్చుట స్వర్గము
నకుఁ బోవు’ అనుమంత్రమును జపించుచుఁ దూర్పుదిక్కునకుఁగాని ఉత్తరపు
దిశకుఁగాని యభిముఖుండై యాషధము భక్షింపవలయును.

— షర్మమూలికలు. —

జంతుజుష్టం జలే మగ్నం అవిదగ్ధం చ వైకృతమ్,
భూతైశ్చాయాతపాంబ్వాదై వ్యధాకాలం న సేవితం. 36
అవబంధనమార్గస్థం విజ్ఞాతం వీర్యవత్తరమ్,
రాత్రౌ న మూలికా గ్రాహ్య రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్. 37

పురుగుముట్టినది, నీటిలోఁమునిగినది, నలిగినది, పికాచముపట్టినది,
యెల్లపుడు నీడనేయున్నది, యెల్లపుడు నెండనేయున్నది, నీటిదరిచున్నది,
చెట్లసండులనున్నది, దారిలోనున్నది, పడుగురకుఁ దెలిసినది, సారములేనిది,
కుంకుడువేళ్లు బలసినది, ఉత్తరపుదిక్కు తూర్పుదిక్కుకంటె వితరదిక్కులా
నున్నది యగుమూలికను గ్రహింపఁగూడదు.

— యుక్తునిశేషంబుల మూలికాగ్రహణము. —

శాఖాః పత్రం నవం తత్ర గ్రాహ్యం వర్షవసంతయోః,
వర్షర్తుపునః గోర్తులను, వసంతర్తుపునః జిగురుటాకులను గ్రహింప
వలెను.

శీర్షప్రరూఢసర్జాని మూలం శిశిరఘర్తయోః. 38

శిశిరర్తుపునందును, శీర్షర్తుపునందును, ఇందుటాకులను, మొలకలను,
ఆకులను, మూలములను గ్రహింపవలయును.

తత్రాపి శిశిరే సౌమ్య గ్రీష్మే త్వగ్నేయ మిష్యతే,
శూర్యపుమూలిక లబ్ధిటిలాను శిశిరర్తుపునందు కాంతవీర్యంబు లగు
వానిని, గ్రీష్మర్తుపునం దుష్టవీర్యంబు లగువానిని గ్రహింపవలెను.

సారం వామాగమే కందత్వక్క్షీరాణి ఘృతాత్యయే. 39

హేమంతర్తుపునందు లావుగానుండుమూలికలను, శరదృతుపునందు
దుంపలను, పట్టకు, పాలను, గ్రహింపవలెను.

పుష్పం ఫలం యథర్తైవమవ్యాపన్నగుణం భవేత్,
పుష్పములు, కాయలు, వేయుతువునం జెప్పఁబడునో యాయుతువునం దే
వానిగుణములు గఠిరియుండును.

సర్వర్తుకాః కాండ నాళ శృంగ స్వరస పల్లవాః. 40

తూర ప్రరోహ నిర్యాస భస్మ తైలాని కంటకాః,

మోదలు, తామరతూమలు, ఊడలు, స్వరసములు, చిగురుటాకులు,
క్షౌరములు, మొలకలు, వింకలు, భస్మములు, తైలములు, ముండ్లు, ఇవి అన్ని
యుక్తువులయందును గ్రహింపఁబడును.

సౌమ్యర్తుష్వథ వాసౌమ్యం స్వాదుతి క్తకషాయకమ్. 41

అన్యదన్యర్తుగం గ్రాహ్యమమ్లం లవణమూషణమ్,

సౌమ్యర్తువులందు శీతవీర్యంబులగు స్వాదు (తీపి), తిక్త (చేదు), కషాయ (ఒగరు), రసంబులుగల పదార్థములను, ఆగ్నేయర్తువులందు నుష్ణవీర్యంబులగు అమ్మ (వీలును), లవణ (ఉప్పు), క్షేపణ (కారము) రసంబులుగల పదార్థంబులను గ్రహింపవలెను.

—॥ ఆన్యమతము. ॥—

ప్రావృట్చీత శర ద్ధేను వసంతోష్ణాగమర్తుషు,
క్రమేణ మూల పత్ర త్వ జ్జీర్యాస తీర సార కాన్. 42
ఆదదీత ఫలం పుష్పం యథ ర్వి త్యపరే విదుః,

కొందరాచార్యులు "వర్షర్తువునందు వేళ్లను, శిశిరర్తువునందు దాకులను, శరదృతువునందు పట్టను, హేమంతర్తువునందు బంకను, వసంతర్తువునందు, పాలను, గ్రీష్మర్తువునందు సారంబును నోషధులను, గ్రహింపవలెను. పుష్పము కాయలను చెప్పినముతువులందే గ్రహింపవలెను." అని చెప్పుచున్నారు.

—॥ సౌమ్యాగ్నేయాషధోత్పత్తిదేశము. ॥—

హిమవద్వింధ్యశైలాభ్యాం ప్రాయో వ్యాప్తవసుంధరా.
సౌమ్యాపత్రంచ తత్రాద్య మాగ్నేయం వేద్యమాషధమ్.

హిమవత్స్వర్వతమునకు వింధ్యపర్వతమునకు మధ్యభూమి యంతయు వ్యాప్తమైనది. అందు హిమవత్స్వర్వతమందలియాషధము సౌమ్యమైనది. కాన నచ్చట పుట్టుమూలికలన్నియు శీతవీర్యంబులై యుండును. వింధ్యపర్వతమునందు ముట్టినది యుష్ణముగానుండును గాన నచ్చటఁ బుట్టుమూలిక లుష్ణవీర్యంబులై యుండును.

—॥ కందమూలాద్యోషధగ్రహణవిధి. ॥—

తద్ద్రావ్యాం కందమూలాదై శ్చ ర్య దుక్త మివ సారవిత్.

నియోషధులకా నేని సారంబులుగాఁ జేర్కొనఁబడునో యాయా భాగముల గ్రహింపవలెను.

—కందసారములు. —

కందసారాస్తు మంజీసా కుష్ఠ చోర విదారికాః,
హరిద్రా లాంగలీ ముస్తా వరీ రాస్నా గుణప్రియా. 45
శారివార్ద్రక వారాహీ వచాబ్ధ వనసూరణాః,
నికుంబ మౌర్వమ్లి కాఽఖ్యా వాజిగంధా శు కాసనాః. 46

మంజీష్ఠ, చెగల్యకోష్ఠ, కచోరము, నేలగుమ్మడి, పసుపు, చల్లగడ్డ,
తుంగగడ్డలు, పిల్లపీచర, నన్నరాన్నము, ఆతివన, సుగంధపాల, అల్లము,
నేలకాడి, వన, భద్రముత్తలు, అడవికంద, తెగడ, చాగ, పుల్లప్రబ్బలి,
పెన్నేరు, చేమ, జేసిన, ఇవి కందసారములు. అనగా గడ్డలే సారముగలవై
యుండును.

—మూలసారములు. —

బృహ త్యంశుమతీ ద్వంద్వ బలా పంచక బర్బరాః,
తండులీయక గోకంట కుందలీ ద్విపువర్న వే. 47
పుంఖి వాలక లామజ్జా యాసోఽహింస్రా సువర్చలా,
పాకా కురంట శ్యామాద్యా మూలసారాః ప్రకీర్తితాః.

మూలక, చిన్నమూలక, ముయ్యాకుపొన్న, కోలపొన్న, బలాపంచకము
(బిల, అతిబల, నాగబల, మహాబల, రాజబల), వాయంట, చిట్టి, నీరుగొబ్బి,
ఉప్పి, తెల్లగలిజేరు, సదాప, కురువేరు, పట్టివేరు, దూలకొండి, ఆదొండ,
ప్రాద్దుతిరుగుడుకెట్టు, చిరుబొద్ది, గోరింట, తెగడ, ఇత్యాదులు వేళ్లసారము
గలవిగా తెలియందగు.

—మూలత్వకృరములు. —

శ్యామారాస్నాఽగ్ని నీలాద్యామూలత్వకృరకాస్త్యస్తాః,

తెగడ, నన్నరాన్నము, చిత్రమూలము, ఈ మొదలయినవి వేళ్లపై
నుండువట్టయే సారముగాఁ గలవియని యెఱుంగునది.

గుంటగలగర, తెల్లజిల్లేడు, దూలగొండి, మునుగుతామర, ఇలిపెండ,
ఉపానదంప్రీ, ఉష్ణైత, కాకర, పొట్ల, వావిలి, పొన్నగంటి, బోడకరము,
ఉప్పి, అడ్డపరము, దుండిగ, ఉడుగు, తంగేడు, జిల్లేడు, మోదుగ, తక్కిల
కూరనెల్లి, పులిచింత, గినియ, తెల్లగలిజేరు, ఎఱ్ఱగలిజేరు, సరస్వతియాకు,

గోరింట, ప్రేంకణము, సహజేవి, విష్ణుక్రాంతము, ఋద్ధి, దిద్ది, పాల, గరిక, రావంది, చెంచవి, సదాప, ఎలుకచెవియాకు, పుచ్చ, వేప, ఈమొదలగునవి వత్తములే (ఆకులు) సారముగలవిగా నుండును.

— పుష్పసారములు. —

పుష్పసారాస్తు చాంపేయ కేత కాశోక పాటలాః,
పున్నాగ భూర్జ వకుళ మాధవీ జాతిమల్లికాః. 56
శేఫాలీ యూథికా శిగు శతపత్త నృసద్రుమాః,
వరాళా ధాతకీ సంద్యావర్తోత్పల జపాదయః. 57

సంపంగి, మొగలి, ఆశోకము, పాదిరి, పొన్న, భుజపత్త, పొగడ, తురువింద, కాజి, మల్లి, చావిలి, మొల్ల, మునగ, సదాప, రేల, లవంగము, ఆరి, నందివర్ధనము, కలువ, దాసాని ఈమొదలగునవి పుష్పములే సారముగాఁ గలవి.

— ఫలసారములు. —

ద్రాక్షాదాడిమ ఖర్జూర రంభా పనస చూతకాః,
తాళీస బిల్వ తుంగద్రు శ్లేష్మాతక కపిత్థకాః. 58
నారంగ లుంగ లికుచ పారావత ప్రియాళుకాః,
పుర పోవీర బదరీ గుంజా కర్కంధు తోరణాః. 59
వల్లీఫలాదయ శ్చాన్యే ఫలసారాః ప్రకీర్తితాః,

ద్రాక్ష, దానిమ్మ, ఖర్జూరము, ఆరటి, పనస, మామిడి, తాడి, మారేడు, కొబ్బరి, విరిగి, వెలగ, నారింజ, మాధీపలము, నిమ్మ, అంబాలి, చార పప్పు, దేవదారు, రేగు, గురువింద, గంగరేగు, తోరణము, ఈ మొదలయి నవియు, తీగలనుండి పుట్టిన గుమ్మడి, ఆనప, మొదలైనవియు ఫలములే సారం ముగాఁగలవి.

—● బీజసారంబులు. ●—

- రక్తాద్యా శ్శాలయ స్తద్వ స్తుద్ధాద్యా శ్శింబిజాతయః. 60
 ఏరండయుగ్మ పున్నాగ నగ్నచి చ్చక్రమర్దకాః,
 ప్రియాళు నింబ వకుళ మునిశిగ్రు కరంజికాః. 61
 జ్యోతిష్త్తి కుబేరాక్షి శంఖినీయుగ్మ చూతకాః,
 జాతీఫలం చ తక్కోలం బ్రహ్మద్రుమ మయూరకాః. 62
 పిప్పలీ మరిచం జాతీ యవానీ ధాన్యసర్వపాః,
 కతకాఽరుష్కరాఽజాజీ పద్యా ధాత్రీ విభీతకాః. 63
 వాకుచ్యంకోల బదరీ పేల్లాద్యా బీజసారకాః,

ఎఱ్ఱవరి మొదలగు ధాన్యములును, మినుములు, పెసలు మొదలగు శింబి ధాన్యములును, చిట్టియాముదము, పెద్దయాముదము, పొన్న, ప్రత్తిచెట్టు, తగిరిసె, చారకప్పు, వేప, పొగడ, అగిసె, మునగ, క్రానుగ, జ్యోతిష్త్తి, గచ్చు, తెల్లగం పైన, మామిడి, జాజికాయ, తక్కోలము, మోదుగు, కుక్కవాయంట, పిప్పలి, మిరియము, సురుగుడు, ఓమము, దనియాలు, ఆవాలు, చిల్లగింజ, జీడి, జీలకఱ్ఱ, కరక, ఉళిరిక, తానికాయ, బావంచి. ఊడుగ, రేగు, వాయు విశంగములు ఈ మొదలగునవి బీజసారములే సారంబుగాఁగలవి.

—● క్షరసారములు. ●—

- త్రివృ చ్చిత్రక గండీర పూతికా ద్విపునర్న వే. 64
 చవ్యాఽటరూష శ్శోనాక పాటలీ పారిభద్రకాః,
 వరకన్యాఽర్క వార్తాక సాలా శోదర కింకుకాః. 65
 గవాక్షి శంఖినీ శూర్పి నిర్గుండీ కుండలీ నిశా,
 నీలినీ కేతకీ ముండీ ప్రత్యక్షుష్పాఽజగంధికా. 66
 అలర్క బర్బరద్వంద్వ తిలే క్షురక వేతసాః,

శింశుపార్జున దేవాహ్వశ్శిగు ముష్కర భూస్కృతాః.
క్షౌరసారా భవంత్యేతే క్షౌరసాధ్యేషు సిద్ధిదాః,

తెగడ, చిత్రమూలము, కెముడు, క్రానుగ, ఎఱ్ఱగలిజేరు, తెల్లగలిజేరు, చవ్యము, అద్దసరము, దుండిగము, పాదిరి, వేము, నేపాళము, జిల్లేడు, వాకుడు, మూలుమోడుగ, మోడుగ, పాపర, గంఠైన, అడవిపెసర, వావిలి, ఉప్పి, పసుపు, నీలి, మొగలి, బోడతరము, ఉత్తరేణి, అడవివాయింట, శెల్లజిల్లేడు, వాయింట, కుక్కవాయింట, నువ్వులు, నీటిగొట్టి, నీటిప్రబ్బలి, శింశుప, మద్ది, దేవదారు, మునగ, మొక్కపొచ్చెట్టు, కామంచి ఈమొదలగునవి క్షౌరమే సారముగాఁ గలిగియున్నవి. క్షౌరసాధ్యకర్తయందు నీనిష్క్రయోగించిన సిద్ధి ప్రదంబులై యుండును.

క్షౌరసారములు.

తిల్వకాఽగ్ని మహావృతాః పత్రస్ను గ్గిరికర్ణికాః. 68
ఆస్ఫోత క్షౌరవృతాద్యాః క్షౌరసారా భవంతి తే,

లాద్దుగు, జీడి, పెద్దకెముడు, అకుకెముడు, పచ్చగన్నేరు, జిల్లేడు, మఱియు నిట్టి పాలచెట్టు లన్నియు పాలే సారముగాఁగలవియై యుండును.

నిర్భాససారములు.

స్థాణేయస్థ శ్రీవాస దేవధూప తురుష్కకాః. 69
సాలాశ శాల్మలీ గుగ్గు ల్వరిష్ట గుడకాదయః,
కించాఽరగ్వధ మేహారి కపిత్థ ఖది రాసనః. 70
అరిమేదద్వయాంబష్ట చోళ బిల్వాహిఫేనకాః,

మాచిపత్రి, నర్జరసము, మహిసాక్షి, తురుష్కము, మోడుగు, మారుగు, గుగ్గిలము, వేము, అరివన, రేల, తంగేడు, మెగ, చంద్ర, వెంగి, ఇవ్వు, వెలుగురు, ఇంగువ, మునగ, కాకిమారేడు, అహిఫేనము ఇవి నిర్భాసము (నింక) సారముగాఁ గలిగియున్నవి.

— సర్వాంగసారములు. —

సర్వాంగసారాశ్చ తథా భృంగ కన్యా షటోలకాః. 71

పిప్పలీ మూల భూనింబ నత చవ్య పరూషకాః,

దూర్వా ప్రసారణ్యాఖ్యాతాః చాంగేరీ పాటలాదయః. 2

గుంటగలగర, కలబంద, చేడుపొట్ల, పిప్పలీమూలము, నేలవేము, గ్రంథితగరము, చవ్యము, చిట్టిక, గఱిక, గొంతెమగోరు, పులిచింక, పాడిరి ఈమొదలగునవి సర్వాంగసారము లనఁబడును. అనగా పైనఁ జెప్పఁబడిన మూలము, పత్తము, త్వక్కు మొదలగునవి యన్నియు సారములుగాఁగలవి

కందమూలైశ్చ మూలత్వ గ్ధాదుత్వ గ్ధ్రావ్యాసారకాః,

పత్తపుష్పఫలై ర్భీజైః త్కారేణ క్షీరకై స్తథా. 73

నిర్యాససారై స్సర్వాంగై స్సారవంతిచ భూయసా,

తత్తద్రోగోపశమనక్రియాసిద్ధి విశేషతః. 74

బౌషధాని స్వవర్గేషు వింద్యాత్ శ్రేష్ఠాంస్తు కారయేత్,

పూర్వము, దుంపలు, వేళ్లు, వేరుపట్ట, మ్రాసుపట్ట, ఆకులు, పువ్వు, పండ్లు, గింజలు, త్కారములు, క్షీరము, నిర్యాసము వీనిచే సారముగలవస్తువులు చెప్పఁబడియె. ఇట్టిపదార్థముల సారమును వేర్వేరుగా గ్రహించి యాయా యకాషధములయందుఁ బ్రయోగించిన సిద్ధి గలుగఁజేయును.

— బౌషధస్థాపనము. —

గృహీత్వాఽఽరోగ్యకాలాయాం శ్లాఘ్యసంభాగసంపది.

శుద్ధానురూపగుణవ ద్భాజనస్థ మనిందితమ్,

జలోపన్నే హధూమాగ్నిరజోభి రనుపాహతమ్. 76

క్షీటై రనభిగమ్యం చ మూషకై శ్చ చతుష్పదైః,

చ బిలేశయసంఘన్నం స్థాపయేత్సర్వ మాషధమ్. 77

సంపాదితంబైన యౌషధిని పరిశుద్ధమైతగియున్న పాత్రయందుంచి నీరు, చెమ్మ, పొగ, అన్న, ధూళి మొదలగునవి సోకకుండునట్లును, పురుగులు ఎలకలు, వికరమృగములు, ముట్టకుండునట్లు కాగ్రతచేసి చెప్పబోవుఅక్షణంబులు గల యారోగ్యకాలయం దుంచవలెను.

ఆరోగ్యకాలానిర్తాణలక్షణం సంప్రకాశ్యతే,

ఆరోగ్యకాలం కట్టునట్టి విధానము చెప్పబడుచున్నది.

— ఆరోగ్యకాలానిర్తాణము. —

అథ సాధారణే దేశే వివిధాషధవీరుధి. 78

దేశే నదీవనాద్రీణాం నాతిదూరే నిరామయే,

ప్రాగుదీప్యోర్దిశోక్త్యాగే ప్రశస్తాం వాస్తువిస్తరైః. 79

గుప్తాం పూర్వోత్తరద్వారాం గంధపుష్పేషహారిణామ్, 80

సమాంశవాతాం సర్వత్ర ప్రవాతా మేకదేశతః.

సర్వోపకరణై ర్యుక్తాం సర్వేష్టతతిశోభితామ్,

ఆరోగ్యకాలాం కర్షిత నిత్యస్యైబలిక్రియామ్. 81

వివిధవృక్షలతాదులచే శోభించుచున్న సాధారణదేశంబునందు నదు లకు పడంబులకుఁ బర్వతంబులకుఁ గొలఁదిదూరంబున నిరామయంబగు ప్రదేశం బునఁ దూర్పు ఉత్తరపు దిక్కులచేత వాస్తుకాస్త్రానుకూలంబై గంధపుష్ప ములచే నొప్పారుచు నంతటను సమంబుగా వీచుచున్న గాలిగలిగి యొక్కచో శూత్రము మిగులగాలికలదై యాయుర్వేదోపకరణంబులచే సంస్కారంబై యిష్టజనసంసేవితంబై ప్రతిదినంబు బలిదానాదులచే దూరీకృతభూతగ్రహాది కంఠై పూర్వోత్తరద్వారంబులు కలిగియుండు నారోగ్యకాలను నిర్దింపవలెను.

— ఆరోగ్యకాలయందు దేవతాస్థాపనక్రమము. —

మధ్యే సంస్థాపయేత్తత్ర బ్రహ్మస్తుభం త్రయీమయమ్,

చతురశ్ర మథో మధ్యే షడశ్రం పృథ్వు మగ్రతః. 82

శిల్పిశాస్త్రవినిర్దిష్టం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమ్,
తదగ్రేతు మహాపద్మం షోడశస్వరకేసరమ్. 83

తన్మధ్యే పరమాత్మానం పరమామృత మచ్యుతమ్,
నిమిత్తమాత్రం సర్వేషాం వేద్యం వేదాంతసత్తమైః. 84

బ్రహ్మణ ముత్తరే కుర్యాత్పద్మవర్ణం చతుర్ముఖమ్,
దక్షాదిసూత్రకారాంశ్చ దీప్యమానాన్ స్వతేజసా. 85

శ్రీవత్సకౌస్తుభం దేవం శ్రీసహాయం చ దక్షిణే,
గరుడం చ విహంగేంద్రం త్రినేత్రం ఫణిభూషణమ్. 86

వామదక్షిణహస్తాభ్యాం సుధాపాత్రాసిధారిణా,
ఆజానుపింగ మానాభి సిత మారక్తమాగళమ్. 87

ఆశీర్వాదీల మరుణం హస్తపాదతలేషు చ,
అశ్వినౌ పశ్చిమే భాగే సర్వాభరణభూషితౌ. 88

ఏకసింహాసనాసీనా పుభయాంసోపవీతినా,
పుస్తకాభయహస్తాఢ్యౌ హేమపుష్కరమానినౌ. 89

దాడిమీపుష్పసంకాశౌ జటామకుటధారిణౌ,
ఆయుర్వేదప్రణీతార మాత్రేయం తస్య దక్షిణే. 90

వామే ధన్వంతరిం దీప్తం వరదం విశదాంబరమ్,
అమృతాపూర్ణ సౌవర్ణకమండలులసత్కరమ్. 91

పశ్చా ద్విశల్యకరణీం మృతసంజీవినీం పురః,
ద్వారదేశే గణాధీశం దుర్గాం శశిదివాకరౌ. 92

సర్వోపచారై ర్వేదోక్తై స్సర్వానేతాన్ సమర్పయేత్,

చెప్పఁబడిన తీరున నిర్దిష్టఁబడిన యారోగ్యకాలలో మధ్యభాగమునఁ
ద్రిమూర్త్యాత్మకంబై, క్రిందిభాగమునఁ జతుష్కోణంబై, మధ్యభాగమున
చతుష్కోణంబై, యగ్రభాగమున మండరాకారంబై, శిల్పకాస్త్రానుకూలంబై

యోవ్యచుండు బ్రహ్మవంశమును స్థాపింపవలయును. దానియగ్రభాగంబున
 పోదకదళోపేతంబగుపద్మమును నిర్మించి దానియందు వేదాంతులచే నిర
 శంబుఁ డెలియఁబడుచు, భూతస్మృత్తికి నిమిత్తకారణుండగు పరమాత్మను నిలిపి,
 యావంతంబున కుత్తరదిశను జతుర్ముఖుండగుచుఁ బద్మకాంతిచే శోభించునా
 బ్రహ్మను స్థాపించి యాదిశనే మూత్రకారులగు దక్షాదులను స్థాపింపవల
 యును. ఆకంబంబునకు దక్షిణదిశను క్రీవత్సకౌస్తుభాలంకృతుండగుచు లక్ష్మీ
 నహాయుండగు విష్ణుదేవుని విల్పి, దానిపదమటిదిక్కున నెడమచేత సుధాకల
 శంబును, గుడిచేతఁ గర్తివ గ్రహించి, మోకాటివఱకుఁ బచ్చనగుచు, నాభి
 వఱకుఁ చెల్లనగుచు, శంకవర్మంత మెఱ్ఱనగుచు, శిరంబువఱకు నల్లనగుచు,
 హస్తపాదతలంబుల నెఱ్ఱనగుచుఁ దనదివ్యరేఖంబుఁ బ్రబ్బరిల్లి ఫణిభూషణుం
 డగు గరుడదేవుని, సర్వాభరణసూక్ష్మతలై యొక్కసింహాసనము నధిష్ఠించి దా
 నిచ్చువువృంతోలు కాంతిగఁబడె, జటాధారుఁగుచుఁ, బద్మచాలికల నొప్పారు
 శంకములుగలిగి, యజ్ఞోపవీతంబుల ధరియించి, కరంబులయందుఁ బొత్తం
 బుల నునిచి, యభయదానంబుఁ జేయుచుండు నశ్వినీదేవతను, వారిదక్షిణపా
 ర్శ్వంబున నాయుర్వేదకర్తయగుచు, నమృతకలశంబుఁ గరంబున నిడికొని
 యుండు ధన్వంతరిమహర్షిని, యాతని వెనుకభాగమున రోగములం బావు
 మృతసంజీవినిని, ద్వారంబుకడ విఘ్నేశ్వరుని, నాతనిపొంత దుర్గను,
 బంధుని, సూర్యుని స్థాపించి, వేదచోదితంబులగు సర్వోపచారంబులం
 బూచింపవలయును.

— ఔషధపచనాగారము. —

తస్య ప్రాగ్దక్షిణే భాగే సర్వోపకరణాన్వితమ్. 93

బహువాతాయనచ్ఛిద్రం విశ్వాసజనసేవితమ్,

స్వర్వేషా మాషధాదీనాం పచనాగార మిష్యతే. 94

ఆయారోగ్యకాలకు నాగ్నేయభాగమున నాయుర్వేదోపకరణంబు
 లచేఁ బూర్ణంబై యనేకగవాక్షములు కలిగి నమ్మికగలవాదితోఁ గూడి
 యౌషధములను సిద్ధముచేయుట కవశములగు గృహ ముండవలయును.

— పరిమాణము. —

తత్రైషధం యథాయోగం మాత్రావచ్చ ప్రకల్పయేత్,

అట్టి పచనాగారంబున సిద్ధంబుచేయు నాషధంబుల నేయోగంబున నెట్టిపరిమాణ మావశ్యకమో యెఱింగి యాప్రకారము సిద్ధముచేయవలయును.

— ఓషధులకు గుణహీనకాలనిర్ణయము. —

సక్షీరరససంపన్న మనతిక్రాంతవత్సరమ్. 95

ఋతే ఘృతగుడక్షౌద్రధాన్యకృష్ణా విడంగతః,

వర్షాత్పూర్వం వరాళాద్యచన్యద్ధంధపరిక్షయాత్. 96

నేయి, బెల్లము, తేనె, దనియాలు, పిప్పళ్లు, వాయువిశంగములు ఇవి తక్కు మిగిలిన క్షీరముతోఁ గూడినట్టివియు, మాంసంబుతోఁ గూడి నట్టివియు నైన యాషధంబుల సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే యపయోగింపవలెను. లవంగముమొదలగు పుష్పములను సంవత్సరమునకుఁ దరువాతఁ గూడ నుపయోగింపవచ్చును. ఇతరమగు పుష్పములను పరిమళము లోకత్పూర్వమే వినియోగింపవలెను.

ఫలపత్రాదికం వర్షాత్ దారుకాండం ద్వివర్షతః,

మూలం త్రివర్షాద్భీజం చ సారో వత్సరపంచకాత్. 97

నిర్యాసో దశమా ద్వర్షా దత షోర్ధ్వం న శస్యతే,

ఫలములు, పత్రములు మొదలగునవి సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట గుణహీనంబులగును. మ్రాను, తామరకాండ మొదలగునవి రెండుసంవత్సరంబులకుఁ దర్వాత నిర్దుణంబులగును. వేళ్లు, గింజలు, మూడేండ్లపిమ్మట నిస్సారంబులగును. సారము నాలుగువత్సరంబుల పిమ్మట నిస్సారమగును. నిర్యాసము ఐంక) పదివత్సరములతర్వాత గుణహీనంబగును.

— శ్రీరాదిగ్రహణ నిర్ణయము. —

పచ్చిగనే యుపయోగింపదగు నోషధులు.—

వాళా కుటజ కూశ్మాండ శతావర్యమృతా లతా. 93

కురం పైరండ లళున ఖర్జూర బిస కత్తళాః,
పంచమూలం లఘుమహాత్మణాఖ్యం మాంస మార్ద్రకమ్.
శారి వాంబు ఘనాశీర కమలం కంద మాషధమ్,
నిత్యార్ద్రమేవ యోజ్యం స్యాత్తథా శుష్కం న వీర్యదమ్.

అద్దచరము, కొడిగపాల, గుమ్మడికాయ, పిల్లపీచర, తెప్పతీగ, శోరింట, ఆముదము, ఉల్లి, ఖర్జూరపుపండు, తామరకాండలు, కామంచి కనవు, లఘుపంచమూలము (ముయ్యాకుపొన్న, శోలపొన్న వాకుడు, పెద్దములక, తల్లెరు) మహాపంచమూలము (మారేడు, పెద్దమ్రాను, గుమ్మడు, కలిగొట్టుచెట్టు, తక్కిల), తృణపంచమూలము (కుశలు, రెల్లు, కాకిరెల్లు, దర్భ, చెఱుకు), మాంసము, అల్లము, సుగంధిపాల, కురువేరు, తుంగముస్తలు' పట్టివేరు తామర గడ్డ ఈ యోషధుల నన్నిటిని పచ్చిగా నున్నపుడే యుపయోగింపవలయును.

— నిస్త్యగోషధములు. —

నిస్త్య కృం త్యచుతాభీరు లళునం బిల్వపంచకమ్,
శతావరీ హరిద్రా చ నిస్త్య గేవ ప్రశస్యతే. 101

కుంకి, తెప్పతీగ, ఈడవండు, వెల్లుల్లి, బిల్వపంచకము (మారేడు, తక్కిల, దుందిలము, గుమ్మడు, కలిగొట్టు), పిల్లపీచర, పసుపు యాద్రవ్యము అను పైతొలు దీసి యుపయోగింపవలయును.

— ముద్గాదిప్రయోగవియమము. —

ముద్గాద్యాస్పత్తిచోయోగ్యాఃభత్యౌచానిస్త్యచోహితాః,
కంగుణా వేల్ల తువరీ స్వపాద్యాస్తు నిస్తుషాః. 102

పెసలు, కందులు, ఉలవలు, సెనగలు మొదలగు వానిని కట్టుగాచు నపుడు పొట్టుతో నుపయోగింపవలయును. భక్ష్యములు జేయునపుడు పొట్టు తీసి చేర్చవలెను. మఱియు నేపాళపుష్పిత్తులు, వాయువిభంగములు, నీరుడిగింజలు, ఆవాలు మొదలగువానిని పొట్టుతీసియే యుపయోగింపవలెను.

❧ అనిర్దిష్టద్రవ్యములయందు విశేషద్రవ్యములు. ❧

అనిర్దిష్టాఽప్రసిద్ధేషు మూలం గ్రాహ్యం త్వగాదిషు,
మూలవీర్యా హి భూయిష్ఠ మోషధీః పరిచక్షతే. 103
మూలాలాభే తు దాతవ్యం మూలతుల్యగుణం చ యత్,

గ్రంథకారు లాషఢయోగంబులందు ఆకు, వేరు, పువ్వు, పాలు, కొమ్ము, బంక ఇత్యాదిభేదంబులఁ దేర్కొనినచో నచ్చట సర్వాంగములలో శ్రేష్ఠంబగుటచే మూలమే ప్రయోగింపందగు. అట్లు మూలముగూడ దొరకనిచో దానిగుణంబుకల మఱియేయంగమునైన గ్రహింపందగును.

❧ ఆభావప్రతినిధివర్గము. ❧

ఖర్జూరం వా మధూకం వా ద్రాక్షాభావే దురాలభా.
పిప్పల్యా మ్మరిచం శుంఠ్యా మార్ద్రకం కణమూషణమ్,
రాస్నాయాం నాగరం కుష్ఠే జటాముస్తే కుటంనటమ్. 105
వరాళీ ధాతకీపుష్పం జీరకే కృష్ణజీరకమ్,

ద్రాక్షపండులేనిచో ఖర్జూరపుపండునుగాని, ఇప్పపువ్వునుగాని పిప్పళ్లులేనిచో మిరియములను, శుంఠిలేనిచో నల్లమును, మిరియములు లేనిచోఁ బిప్పళ్లు, సన్న రాస్నములేనిచో శుంఠిని, చెంగల్వకోష్ఠులేనిచో జటామాంసిని తుంగముస్తలులేనిచో గ్రంథితగరమును, లవంగములేనిచో ధాతకీపుష్పమును, తెల్లజీలకఱ్ఱలేనిచో నల్లజీలకఱ్ఱను గ్రహింపందగును.

భార్గ్యా నిదిగ్ధికామూల మేలాం తాళీసపత్తకమ్. 106
పాష్కరస్య మృణాలం వా కుంకుమే పద్మకేసరమ్,

అష్టవర్గేషు జీవంతీ మధూకం వా బలాత్రయమ్. 107

గుగ్గులో ర్నింబనిర్యాసం సైంధవం లవణాంతరే,

గంటుభారంగిలేనిచో వాకుమివేరును, వీలకులులేనిచో తాళిసపత్రిని, పుష్కరమూలములేనిచో తామరతామ్రము, కుంకుమపువ్వులేనిచో పద్మకేసరములను, అష్టవర్గములేనిచో పాలచెట్టునుగాని, బలాత్రయమునుగాని, మహిసాక్షిగుగ్గులములేనిచో వేసవింకను, ఇతరంబులగు లవణంబులులేనిచో సైంధవలవణమును గ్రహింపఁదగును.

కాలనాభే తు వర్షాభూత్తదభావే శినాడికా. 108

కరంజయుగ్గం కట్యాంగే చిత్రమూలం మరుష్కరే,

కపిత్థం బిల్వమూలాదా బలాయాం మహతీ బలా. 109

దురాలభా ధన్వయానే పాశాయాం ధన్వయాసకమ్,

కరివేపలేనిచో గలిజేరును, పెద్దమ్రానులేనిచో క్రానుగను, నల్లజీడిగింజలులేనిచో చిత్రమూలమును, మారేడువేరులేనిచో వెలగవేరును, చిట్టాముట్టిలేనిచో పేరాముట్టిని, తెల్లకాయలమూలగొండిలేనిచో యెఱ్ఱిగాయలమూలగొండిని, చిరుబొడ్డిలేనిచో దురదగొండిని గ్రహింపఁదగును.

నిదిగ్ధికాయాం బృహతీ కింశుకం బ్రహ్మభూరుహే. 110

గ్రంధికే మరిచం చవ్యం గండిరే బర్బరద్వయమ్,

లామజ్జకే మలయజ ముశీరే గోపకన్యకా. 111

దంత్యా స్త్రివృచ్ఛిత్రకం వా హరీతక్యాం విభీతకమ్,

వాకుదులేనిచో మూలకవేరును, బ్రహ్మమేడిలేకున్న మోదుగను, గ్రంధితగరములేనిచో మిరియమును, కెముదులేనిచో చవ్యమును, ఓమము లేనిచో వాయుంటములు, వాయుంటములులేనిచో ఓమమును, నల్లవట్టివేరులేనిచో శ్రీగంధమును, పట్టివేరులేనిచో సుగంధిపాలను, వేపాళములేనిచో తెగడనుగాని, చిత్రమూలమునుగాని, కరకకాయలేనిచో తాడికాయను గ్రహింపవలయును.

శర్కరాయాం గుడం తౌద్రే పురాణం గుడ మిష్యతే. 112

ఆజం గవ్యే పయ స్యాజ్యే మాహిషేజాలికంపయః,
క్షీరాభావే భవేన్తాద్గో యూషో మాసూర ఏవవా. 113
మసూరయూషయోః క్షీరం వ్రీహయశ్శాలిజాతిషు,

పంచదారలేనిచో బెల్లమును, తేనెలేనిచో బెల్లమును, ఆవుపాలు
గాని, ఆవునేయిగానిలేనిచో మేకపాలు, మేకనేయి, బట్టెపాలులేనిచో గొ
ట్టెపాలను, పాలులేనిచో పెసరకట్టునుగాని, చిఱుసెనగకట్టునుగాని, చిఱుసెన
గలు, యూషములేనిచో పాలనుగాని, రాజనాలులేకున్న ధాన్యముగాని
గ్రహింపదగును.

తైలే వ్యేరండజం తైలం రక్తైరండభవం తథా. 114

మయూరః కుక్కుటాభావే కుక్కుటశ్చాపి బర్హిణః,
మాంసేషు మత్స్యమత్స్యేషు శంబూకాస్తేషుశుక్తయః.
సువర్ణే రజతం మోహం రజతం తదభావతః,
అన్యోన్య మేవ మన్యద్వా ద్రవ్యం యుక్తం ప్రకల్పయేత్.

తైలములేనిచో ఆముదము, తైలయాముదములేనిచో ఎఱ్ఱయాము
దము, కోడిమాంసములేనిచో నెమలిమాంసము, నెమలిమాంసములేనిచో కోడి
మాంసము, మాంసములేనిచో మత్స్యమాంసము, మత్స్యములేనిచో గుల్లలు
గుల్లలులేనిచో నీటిచిప్పలు గ్రహింపదగును. ఈచెప్పినప్రకార ముపయోగించు
చు, వీనిలో నొకటిలేనిచో మఱియొకటిగాఁ బరస్పర ముపయోగించుచునది
యును లేనిచో యాద్రవ్యముయొక్క రసవీర్యవిపాకంబులకు సమానంబగు
మఱియొకద్రవ్యమునుగానిగ్రహించుచు నాయాయోషధనిర్మాణముచేయఁదగు.

— సామాన్యనిర్దిష్టములయందు విశేషనియమము. —

అనిర్దిష్టే ఘృతే క్షీరే విశేషా ద్రవ్య మిష్యతే,
తైలేషు తిలతైలం చ గోమూత్రం మూత్రకీర్తనే. 117

క్షౌరేషు యావశూక స్వాస్థ్యల్లవణేషు చ సైంధవమ్,

వియోగంబునందైనను నేయిగాని, పాలుగాని సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినప్పుడు ఆవు నేరిని, ఆవు పాలను గ్రహింపవలెను. ఈతీరున నే తైలములందు మత్స్యలమానెను, మూత్రములలో గోమూత్రమును, క్షౌరములలో యవక్షౌరమును, లవణము (ఉప్పు) లలో సైంధవలవణమును, ఉపయోగింపవలయును.

— మానప్రయోజనము. —

మాత్రా మపేక్షతే యస్తాత్కషాయాదిషు కల్పనా. 118

తస్తాన్మాత్రావబోధాత్థం వక్ష్యతే మానకల్పనా,

కషాయాది విర్మాణము పరిమాణము ననుసరించి యుండుటచేత నాకురిమాణభేదము చెప్పబడును.

జాలాంతరగతే భానా యత్సూక్ష్మం దృశ్యతే రజః. 119

తస్య త్రింశ త్తమోభాగః పరమాణుస్స ఉచ్యతే,

త్రసరేణుస్సు విజ్ఞేయస్త్రింశద్భిః పరమాణుభిః. 120

త్రసరేణుస్సు పర్యాయనామ్నా వంశీ నిగద్యతే,

గవాక్షరంధ్రములనుండి ప్రసరించు సూర్యకిరణములనుద్యమము చలించుచు చూక్షంబగు రేణువులో ముప్పదియవపాలు పరమాణు వనఁబడును. అట్టి పరమాణువులు ముప్పదియైవచో నొకత్రసరేణు వనఁబరగు. ఆత్రసరేణువు వంశీ యనికూడ చెప్పబడును.

షడ్వంశ్యస్సు మరీచిస్స్యత్ షణ్ణరీచ్యస్సు సర్వపః. 121

అష్టా తే సర్వపా రక్తి స్తాదుల శ్చాపి తద్వ్యయమ్,

ధాన్యమాషో భవేదేకో ధాన్యమాషద్వయం యవః. 122

అండకాస్తే తు చత్వార స్తా శ్చౌతస్ర స్తు మాషకః,

హేమ శ్చ ధాన్యకశ్చోక్తో భవేచ్ఛాణస్తు తే త్రయః. 123

ఆణువంశు లొకమరీచియనియు, ఆణుమరీచు లొకసర్పపంబనియు, ఎసిమిది సర్ప ఖమ్మ లొకరక్తియనియు, తండులమనియుఁ గూడ చెప్పఁ బడును. ఆరక్తికలురెండు ఒకధాన్యమాషమనియు, రెండు ధాన్యమాషము లొక యవమనియు, నాల్గు యవము లొకయండకమనియు, నాల్గు అండకము లొక మాషమనియు, హేమమనియు, ధాన్యమనియుఁ గూడఁ జెప్పఁబడును. మూఁడుమాషము లొకశాణమని చెప్పఁబడును.

శాణం పాణితలం ముష్టిః కుడవప్రస్థ మాఢకమ్,
ద్రోణం వాహం చ క్రమశో విజానీయం చతుర్గుణమ్. 124

శాణము మొదలీచెప్పఁబడిన వన్నియు నొకదానికంటె నొకటి నాల్గింతలు ప్రమాణముగలవనియెఱుంగునది. అనఁగా నాల్గుశాణములొక పాణితలమనియు, నాల్గుపాణితలము లొకముష్టియనియు, నాల్గుముష్టు లొకకుడవమనియు, నాల్గుకుడవము లొకప్రస్థమనియు, నాల్గుప్రస్థము లొకయాఢకమనియు, నాల్గుయాఢకము లొకద్రోణమనియు, నాల్గుద్రోణము లొకవాహమనియుఁ జెప్పఁబడును.

ద్వా శాణౌ వటకం కోలం బదరం దృజ్జ మేవ చ,

రెండుశాణము లొకవటకమనఁబడు. మఱియు నీవటకము కోలమనియు, బదరమనియు, దృజ్జమనియుఁ గూడ వ్యవహరింపఁబడును.

అక్షః పిచుః పాణితలం సువర్ణం కబలగ్రహః. 125

కర్ణం బిడాలపదకం తిందుకం పాణిమానకమ్,

అక్షము, పిచువు, పాణితలము, సువర్ణము, కబలగ్రహము, కర్ణము, బిడాలపదకము, తిందుకము, పాణిమానకము ఇవి యక్షమునకుఁ బర్యాయములు.

ద్వే సువర్ణే పలార్థం స్యా చ్చుక్తి రష్టమికా తథా. 126

రెండుసువర్ణము లరపల మని చెప్పఁబడును. మఱియు నిది చక్తియనియు వ్యవహరింపఁబడును.

పలం ప్రకుంచో బిల్వం చ ముష్టి రాన్త్రం చతుర్థకమ్,

పలము, ప్రకుంచము, బిల్వము, ముష్టి, ఆన్త్రము, చతుర్థకము ఇది
పలమునకుఁ బర్యాయములు.

పలస్య దశమో భాగః ప్రోచ్యతే ధరణం బుధైః. 127

పలములోఁ బదియవభాగము ధరణమని చెప్పబడును.

మాషాణాం వింశతిం యద్వా నిష్కం గుంజాష్టకాధికమ్,

ఇరువది మాషములైనను ఏళిమిది గురిగింకలైనను ఒకనిష్కమని
వ్యవహరింపబడును.

త దేవ ద్విగుణం ప్రస్థం స షోడశపలం స్త్రుతమ్. 128

రెండునిష్కములుగాని, పదియూణుపలములుగాని యొక ప్రస్థ మనం
బడును.

ఈవిషయము చరకోక్తమాగధమానంబున నిట్లు వివరింపబడియె.

ద్వే సువర్ణే స్రాన్తం స్యాచ్ఛక్తి రప్తమికా తథా,

ద్వేస్రాన్తే పలం ముష్టిః ప్రకుంచోఽథ చతుర్థికా. 129

బిల్వం షోడశికా చాన్త్రం ద్వేపలే ప్రసృతిం విదుః,

అప్తమానం తు విజ్ఞేయం కుడవౌ ద్వా తు మానికా. 130

పలం చతుర్థణం విద్యా దంజలిం కుడవం తథా,

అనగా రెండుసువర్ణము లరపలమనియు, శుక్తియనియు-అప్తమిక
మనియు, రెండ్రాన్తము లొకపలమనియు, ముష్టియనియు, ప్రకుంచమనియు,
చతుర్థికమనియు, బిల్వమనియు, షోడశికమనియు, ఆన్త్రమనియుఁ జెప్పబడు
ను. రెండుపలము లొక ప్రస్థమనియు, అప్తమానమనియుఁ జెప్పబడును.
నాలుగుపలము లొకకుడవమనియు, అంజలియనియు, రెండుకుడవము లొక
మానికయనియుఁ, చెప్పబడును. "చత్వారః కుడవాః ప్రస్థమ్" చాలుగుకుడ

వము లొకప్రస్థమని చెప్పఁబడును. కాన పదియాఱుపలము లొకప్రస్థమని వ్యవహరింపఁబడును.

అథకం భాజనం కంసపాత్రం పాద్యముఖం శుభమ్,
భాండం సముద్రం కదళం తద్వయంతు శివం స్మృతమ్. 131

నాలుగు ప్రస్థము లొక యాథకమని శూర్యము చెప్పఁబడెను. అట్టి యాథకము, భాజనము, కంసపాత్రము, పాద్యముఖము, శుభము, భాండము, సముద్రము, కదళము అని పర్యాయనామముల వ్యవహరింపఁ బడును. అట్టియాథకములు రెండును శివమని చెప్పఁబడును. ఆఱుపదినాలుగు పలము లొక యాథకమనియు, నూటయిరువదియేనిమిది పలము లొకశివమనియు చెప్పఁబడును.

ద్రోణం శివద్వయం కుంభమున్తానో నల్వణో ఘటః,
అర్తణః కలశశ్చక్రశ్చతుర్థాథక మి త్యపి. 132

రెండు శివము లొకద్రోణమని చెప్పఁబడును. అట్టిద్రోణము కుంభము, ఉత్తానము, నల్వణము, ఘటము, అర్తణము, కలశము, చక్రము, చతుర్థాథకము అను పర్యాయములఁ జెప్పఁబడును. రెండువందల యేబదియాఱు పలములొకద్రోణమని భావము.

తౌ ద్వా తు ఖారి శూర్పశ్చ తౌమూషాగోణికా వహః,
తులా పలశతం తాసాం వింశతి ర్భార ఉచ్యతే. 133

రెండుద్రోణము లొకఖారియనియు శూర్పమనియుఁ జెప్పఁబడును. రెండు ఖారు లొకమూషయనిగాని, గోణయనిగాని, వహయనిగాని, వ్యవహరింపఁబడును. వీనూటపంద్రెండుపలము లొకఖారియనియు, వేయినిరువది నాలుగుపలము లొకగోణియనియు భావము. మణియు, నూఱుపలము లొక తులయనియు రెండువేలపలము లొకభారమనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇచ్చట చెప్పఁబడినమానక్రమ మిక్రింద వివరింపఁబడును.

మవ్వుది పరమాణువు లొకవంశి, ఆణువంశులొకమరీచి, ఆణు మరీచు
 లొకస్వర్ణపము, ఎనిమిది స్వర్ణపము లొకరక్తి, రెండు రక్తు లొకభాన్య
 మాషము, రెండు భాన్యమాషము లొకయవము, నాలుగుయవము లొకయాభ
 కము. నాలుగాభకము లొకమూషకము, మూడుమూషకము లొకశాణము,
 రెండుశాణము లొకపటకము, నాలుగుపటకము లొకకర్పము, నాలుగుకర్పము
 లొకపలము, పదియాణుపలము లొకప్రస్థము, రెండుప్రస్థము లొకశివము
 రెండుశివము లొకద్రోణము, రెండుద్రోణము లొకభారి, రెండుభారు లొకగోణి.

ప్రస్థకమాత్మనః కేచిద్భారం భారీత్రయం విదుః,

ఈచెప్పఁబడిన మానప్రకారము వీనూటపంద్రెండు పలము లొక
 భారియు రెండువేల పలము లొకభారము నయియున్నవి. కాని కొందఱ
 చామ్యులు వారిప్రస్థభేదంబువలన మూడు భారులొకభార మని చెప్పిరి.
 అనఁగా వారిమతము ననుసరించి వేయు వేనూటముప్పదియాణుపలము లొక
 భారమని చెప్పఁబడును.

— మతాంతరము. —

జాలాంతరం గతే భానౌ యత్సూక్ష్మం దృశ్యతే కణః. 134
 పరమాణుస్తు సూక్ష్మత్వాత్ భావగ్రాహ్యో న చతుషా,
 తేత్వష్టా త్రసరేణుస్సాప్యత్ రథ రేణుస్తదష్టకమ్. 135
 తదష్టకం తు తూలాగ్రం భవేల్లితా తదష్టకమ్,
 అష్టౌ మధూలికాబీజం తాని తేషాం తిలాష్టకమ్. 136
 తిలద్వయం కాకణి స్సాన్య ద్వీగ్రహి స్తాసాం చతుష్టయమ్,
 తద్వయం విదళం తే ద్వా గుంజా తద్ద్విత్రయం పునః. 137
 మంజిష్ఠాం పంచ తే పాదం శాణం పాదత్రయం భవేత్,
 శతపద్మీప్రమాణం తు వ్రీహీణాం నిష్క ముచ్యతే. 138
 అష్టనిష్కం పలం ప్రోక్తం తేషాం శతపలం తులా,
 ఇతి కేచి త్ప్రశంసంతి శేష మత్రాపి పూర్వచత్. 139

పరమాణువు కంటికి గోచరంబుగాకుండుటజేసి, గవాక్షరంధ్రంబుల నుండి ప్రసరించు సూర్యకీరణంబులనడుమఁ గాన్పించు సూక్ష్మరేణువునుండి మానము ప్రారంభింపవలయును. ఆ సూక్ష్మరేణు వెనిమిది పరమాణువులు కలసి యేర్పడియున్నది. ఇది త్రసరేణు వనంబరఁగు. ఇట్టిత్రసరేణువు తెనిమిది కలియఁగా రథరేణువనంబడును. ఎనిమిది రథరేణువులు తూలాగ్రమనియు, ఎనిమిది తూలాగ్రములు ఒక లిక్షయనియు, ఎనిమిది లిక్ష లొక మధూళికా బీజమనియు, ఎనిమిది మధూళికాబీజము లొక తిలయనియు, రెండుతిలలొక కాకణియనియు, నాలుగు కాకణులొక వ్రీహియనియు, రెండువ్రీహులొక విదళమనియు, రెండు విదళములు గుంజయనియు, రెండుగుంజ లొకమంజీష్ఠయనియు, ఐదుమంజీష్ఠ లొకపాదమనియు, మూడుపాదము లొకకాణిమనియు, నూటయఱువది వ్రీహు లొకనిష్కమనియు, నెనిమిదినిష్కము లొకపలమనియు, నూఱుపలము లొకతులయనియుఁ గొంద రాచార్యులు వక్కాణించిరి. మిగిలిన ప్రమాణమంతయుఁ బూర్వపుదానివలెనే యెఱుంగునది.

— మతాంతరము. —

పంచాశత్త్రసరేణూనాం కాకిణీ త్యభిధీయతే,
వ్రీహీశ్చతస్రః కాకిణ్యో వ్రీహీణాం వింశతిః పణమ్. 140
పణాని దశ నిష్కం స్యా త్తై ర్వాదశదశాష్టభిః,
కేచిత్పలం త్రిథా ప్రాహుః శ్రేష్ఠమథ్యావరం క్రమాత్.
ప్రబలే మధ్యమే పుంసి దుర్బలే చ ప్రశస్యతే,

ఏనిది త్రసరేణువు లొక కాకిణియనియు, నాలుగుకాకిణు లొక వ్రీహియనియు, ఇరువది వ్రీహు లొకపణమనియు, పదిపణము లొకనిష్కమనియు, అట్టినిష్కములు పండ్రెండుగాని, పదిగాని, ఎనిమిదిగాని, యొకపలమని కొందఱు పలమును మూడువిధములుగా చెప్పిరి. ఇందు మొదటిది (౧౨ నిష్కములు) ఉత్తమమనియు, రెండవది (౧౦ నిష్కములు) మధ్యమమనియు, మూడవది (౮ నిష్కములు) అధమమనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇందు

మొదటి ప్రమాణమును బలపరముఁ దగువానికి రెండవప్రమాణము మధ్య
బలముగలవానికి మూడవ ప్రమాణము దుర్బలమను నీయవలయును.

— మతాంతరము. —

కాకిణీ రాజకా మూర్తా కాకిణీనాం చతుష్టయమ్. 142

ప్రీహిశ్చతుష్టయం తేషాం గుంజా గుంజచతుష్టయమ్,
పణం పణవ్యయం గుంజాద్వితయం చాసి ధానకమ్. 143

ధానకానాం త్రయశ్శాణా నిష్కం స్యాత్తచ్చతుష్టయచ్ఛా,
అత్రాపి ఘోర్వర శ్చేయ మిత్యాచార్యాః ప్రచక్షతే.

2. కాకిణీయే రాజకయనియు గూడ వ్యవహరింపఁబడును. నాలుగు
రాకలు లోక ప్రీహియనియు. నాలుగు ప్రీహం లోకగుంజయనియు, నాలుగు
గుంజ లోకపణయనియు, రెండుపణములు, రెండుగుంజలును నొక ధానకమ
నియు, మూడుధానకము లొకశాణమనియు, నాలుగుశాణము లొక నిష్క
మనియు వ్యవహరింపఁబడును. ఇతరమగు పరిమాణమంతయుఁ బూర్వము
వలెనే తెలియఁపడును.

ద్విగుంజాంమాషకం వింద్యాన్నిష్కం స్యాన్తావవింశతిః,
దశనిష్కం పలం ప్రోక్షం తేషాం శతపలం తులా. 145

ద్రవ్యమాస మితి ప్రామా రౌరభ్రాద్యా మహర్షయః,

రెండుగురివెందగింజ లొకమాషకమనియు, ఇరువదిమాషకము లొక
నిష్కమనియు, పదినిష్కము లొకపలమనియు, నూలుపలము లొక తుల
యనియు, రౌరభ్రాదితంత్రకారులు వక్కాణించుచున్నారు.

— మతాంతరము. —

జాలాంతరగతే ఖానా సూక్ష్మం య ద్దృశ్యతే రజః. 146

పరమాణుస్తు సూక్ష్మత్వాద్భావగ్రహ్యో న చక్షుషా,

తే త్వష్టా త్రసరేణుస్సౌ త్రథరేణుస్తదప్తకమ్. 147

తదష్టకం తు తూలాగ్రం భవేద్భిక్షాత్తదష్టకాః,
 అంగుళిస్సాన్యద్యవాశ్చాష్టే సాదముక్తం షడంగుళమ్.
 ద్వివితస్తే రరత్ని సాన్య ద్వితస్తి ద్వాదశాంగుళమ్,
 చతుర్ద్వితస్తిః కిష్కు సాన్యద్వా కిష్కా ధనురుచ్యతే
 ధనుస్సహస్రం క్రోశం స్యాద్గృహ్యతిర్ద్విగుణం చ తత్,
 గవ్యతయ శ్చతస్రస్తు యోజనం పరిభాషితమ్. 150
 ఆష్టే ధనుస్సహస్రాణి యోజనం ప్రోచ్యతే బుధైః,

పరమాణువు దృష్టిగోచరము కాకుంటచేత గవాక్షచూర్ణములు బ్రహ్మ
 రించు మూర్త్యుకరణములుః గానంబడినవి. ఆణువుమండి పరమాణుము ప్రారంభింప
 వలయును. అట్టి పరమాణువు తెనిమిది కలసిన నొకత్రసరేణుఃనంబడును.
 ఎనిమిది త్రసరేణువు లొకరథరేణువనంబడును. ఎనిమిది రథరేణువులు తూలా
 గ్రమనియు, ఎనిమిది తూలాగ్రము లొకవిత్తయనియు వ్యవహరింపఁబడును.
 ఎనిమిదియవము లొకయంగుళమనియు, ఆణుకాంగుళము లొకపాదమనియు
 వ్యవహరింపఁబడును. పండ్రెండు అంగుళము లొకవితస్తియనియు, రెండు
 వితస్తు లొకయరత్నియనియు, నాలుగువితస్తు లొకకిష్కువనియు, రెండు
 కిష్కు లొకధనుస్సనియు, వేయధనువు లొకక్రోశమనియు, రెండు క్రోశము
 లొక గవ్యతయనియు, నాల్గు గవ్యతులుగావి ఎనిమిదివేలు ధనువులుగావి
 యొకయోజనమనియుఁ జెప్పఁబడును.

— శాలిహోత్రమకము. —

తిర్యగ్యవాస్తు తాన్యష్టాపూర్ధ్వంవా ప్రీహయస్త్రయః.
 ప్రమాణ మంగుళ సోక్తం ప్రాదేశో ద్వాదశాంగుళః,
 ప్రాదేశద్విగుణోఽరత్నిస్తస్థా త్కిష్కు స్తతో ధనుః. 152
 ధనుస్సహస్రం క్రోశ స్తు చతుఃక్రోశం తు యోజనమ్,
 ఐత్యేవ మంగుళాదీనాం మానం కేవల మన్యతే. 153

ఎనిమిది (రాజనపు) పరిగింజల వడ్డముగాగాని మూడు (రాజనపు) పరిగింజల పొడవుగాగాని నిలువఁబెట్టిన నెంతపొడవుండునో యంతటిపొడ మగుశమనియు, పండ్రెండుఅంగుళము లొకప్రాదేశమనియు, రెండుప్రాదేశము లొకయరత్నియనియు, రెండు ఆరత్ను లొకకిష్కవనియు, రెండుకిష్క లొకధనువనియు, వేయు ధనువు లొకక్రోశమనియు, నాల్గుక్రోశము లొక యోజనమనియుఁ గొండ తాయుర్వేదతంత్ర కారులు సుడువుచున్నారు.

— మానాంగుళపరిమాణము. —

నరస్య మధ్యమా ఽర్చ్య మధ్యమాంగుళిసంభవమ్,
మానాంగుళ మితి భ్యాతం ద్వితీయం పర్వ మధ్యమమ్.

మనుజునిహస్తమందలి నడిమివ్రేలియొక్క రెండవకనుపు ఎంతపరిమితి గలిగియుండునో ఆపరిమితి మానాంగుళము (కొలతకుపయోగించునంగుళము) అని చెప్పఁబడును.

— పరమాణ్వాదిమానప్రయోజనము. —

మానం తు పరమాణ్వాది యోజనాంతం య దీరితమ్,
త ద్దేశస్రవిభాగాదా వస్తినేత్రాదికే తథా. 155

పరమాణువుమొదలు యోజనమువఱకుఁ జెప్పఁబడియుండు మానము భూమిని కొలుచుటకును వస్తినేత్రములు మొదలగునవి కొలుచుటకును నుపయోగించును.

— సంశ్యాదిమానప్రయోజనము. —

మానం సంశ్యాదిఖారాంతం యత్సూర్వం బహుధోదితమ్,
తదేవ శక్యతే తత్తద్భేషజాదిప్రకల్పనే. 156

సంశయమొదలు ఖారమువఱకుఁ జెప్పఁబడిన మాన మాషధాదులను కల్పించునపు డుపయోగించును.

శుష్కర్ర వ్యేష్విదం మాన మేవమాది ప్రకీర్తితమ్,
ద్విగుణం యోజయేదార్ద్రే కుదవాది తథా ర్రవే. 157

పైఁజెప్పఁబడినమానములన్నియు శుష్కద్రవ్యములఁ జేర్చునపుడు సమముగానుండును. ద్రవపదార్థములను, పచ్చిగనుండుపదార్థములను జేర్చునెడల కుదవము మొదలు ద్విగుణముగాఁ జేర్చుకొనందగు.

—॥ ద్రవలక్షణము. ॥—

ద్రవం తు సలిలం క్షీరం ఘృతతైలాదికం స్తృతమ్,
నీరు, పాలు, నేయి, తైలము యివి మొదలగునవి ద్రవపదార్థములనఁబడును.

—॥ ద్రవభేదము. ॥—

సామం నిరామ మిత్యన్యే ద్రవం ద్వేధా ప్రచక్షతే. 158

సామద్రవం తు పానీయం మూత్రసౌవీరకాదికమ్,
నిరామం రసనిరూపాత్మైద్రస్నేహాదికం మతమ్. 159

సామద్రవే తు ద్వైగుణ్యం నిరామే న తు శస్యతే,

ద్రవము సామమనియు, నిరామమనియు రెండువిధములు. అందు నీరు, మూత్రము, కలి మొదలగునవి సామద్రవములు. రసము, కషాయము తేనె, నూనె మొదలగునవి నిరామద్రవములు. ఇనుమడిఁజేర్చునపుడు సామద్రవములకుమూత్రమే చేర్పవలయును. నిరామద్రవముల కినుమడిఁ జేర్పందగదు.

—॥ ఆర్ద్రద్రవద్రవ్యద్విగుణపరిధావ. ॥—

శుష్కద్రవ్యాశ్రయం మానం నిర్దిశ్య యదుదాహృతమ్.

ద్రవ్యేషు ద్విగుణం మాన మిహార్ద్రేషు ద్రవేషు చ,
తదేతత్సర్వ మారభ్య కుతనాది త ఘోచ్యతే. 161

పైఁజెప్పఁబడినమానమంతయు శుష్క (ఎండిన) ద్రవ్యములకుఁ జెంది యున్నది. కానద్రవ(పలుచని) ద్రవ్యములం జేర్చునపుడును, ఆర్ద్ర (పచ్చి) ద్రవ్యములను జేర్చునపుడును, ద్విగుణంబు (ఇనుమడి) గాఁ జేర్పవలయును.

— ఆపవాదము. ౧ —

శుష్కాణాం చ ద్రవాణాం చ సమం తత్కుడవాదయః.

ఎండినద్రవ్యములను నిరామద్రవ్యములను జేర్చునెడల నాకుడవాదులను సమానమునే చేర్చవలెను. సామద్రవ్యములను జేర్చునపుడుమాత్రమే కుడవాదుల వినుమడిగాః జేర్పందగును.

తులాయా మపి నైవేష్టం ద్విగుణా మానకల్పనా,
తులావలశతం చైవ త చ్చుష్కద్రవయోస్సమమ్. 162

చూఱులములకు తులయని చెప్పబడెను. అట్టి తులాప్రమాణము గలదాక్ష్ణ్యము చేర్చునపుడు శుష్కములయందు నార్ద్రములయందు ద్రవములయందు సమంబుగనే చేర్చవలయును. అనగా కుడవాదులయందు వలె నార్ద్రద్రవద్రవ్యములయందు వినుమడిఁ జేర్పందగదని యభిప్రాయము.

— ఇందుకు చరకప్రమాణము. ౧ —

సహ చర తులాయా శ్చ రనే తైలాధకం ఽచేత్,
ఇత్యుక్తం శత మేవాఽత్ర ఽలానాం పరిగణ్యతే. 163

చరకసంహితయందలి చిత్వాస్థానంబున, నిరువదెసిమిరవయధ్యాయంబున వాతవికీర్ణయందు చూఱువలములు గోరింటరసమున నాధకప్రమాణంబుగల తైలమును పక్ష్యముగావింప వలయు నని చెప్పబడియె ఇచ్చట తులప్రమాణమునకు ద్రవద్రవ్యములందు ద్విగుణప్రయోగ ముండినచో నెన్నుఱువలములు ప్రయోగింపవలసియుండును. అట్లయిన విరుద్ధంబగును. కాన తులకు ద్విగుణప్రయోగంబు కూడదు.

— పలమునకు ద్విగుణప్రయోగాభావమునందు చరకప్రమాణము. ౨ —

పలస్యాపి చ నైవేష్టా ద్విగుణా మానకల్పనా,
స్పష్టార్థ మేవ ఽతిత మిదం కుష్టచికిత్సకే.
సలిలాఽధకేఽష్టభాగే శేషే పూతో రసో గ్రాహ్యః, 164

తే చ కషాయాష్టపలాః చతుష్పలం చర్విషశ్చ పక్తవ్యమ్.
 యావత్క్వా దష్టపలం శేషం పేయం తతః కోష్ఠమ్,
 అష్టభాగావశేషే స్యా త్వలానా మష్టకర్షయమ్. 166
 పలస్య ద్విగుణే మానే క్రియామానో న యుజ్యతే,
 చతుష్పలం చ పక్తవ్యం క్వాథే నోక్తఘృతస్య చ. 167
 పలస్య ద్విగుణే మానే త ద వ్యష్టపలం భవేత్,

పలమునకుఁగూడ ద్విగుణప్రయోగ మెచ్చుటను వగదు. అట్లు ప్రయోగముండినచోఁ జరకసంహితయందుఁ జికిత్సాస్థానంబున నేడవయథ్యా యంబునఁ జెప్పఁబడిన ఘృతకర్షణము విరుద్ధమగును. ఈఘృతమునం దాధకప్ర మాణముగల జలముందుఁ జెప్పఁబడిన ద్రవ్యములను బోసి యెనిమిదిపలములు మిగులునట్లు కాచి యాకషాయంబున నాలుగుపలములు నేయిబోసి ఎనిమిది పలములు మిగులునట్లు కాచి యావేడిగా నున్నఘృతమును త్రాగవలయునని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇందు పలమునకు ద్విగుణప్రయోగముండిన నెనిమిది పల ముల కషాయము పడునాణుపలములు కావలసియుండును. నుతియు నాలుగు పలముల నేయి యెనిమిదిపలములుగావలయును. అయ్యది పక్వముచేయుఁగాఁ జెప్పిన ఎనిమిదిపలంబులు పడునాణుపలంబులగును. అట్లయిన విధముగాన పలమునకు ద్విగుణప్రమాణము గూడదు.

❖ పలమునకు ద్విగుణప్రయోగమందు నుతియొక బాధకము. ❖

నిరూహమాసనిర్దేశ ఏవం సతి చ బాధ్యతే. 168

ప్రసృతార్థం సమారభ్య ద్వాదశ ప్రసృతా పరమ్,
 ఏషా మాత్రా ద్విగుణితా ద్విగుణప్రసృతా భవేత్. 169

నిరూహమాత్రాశ్శాస్త్రోక్తద్వాదశప్రసృతాస్తథా,
 చత్వారింశత్పలాని స్యు రష్టాభి రధికాని చ. 170

నిరూహప్రమాణము ప్రసృతార్థముమొదలు పండ్రెండు ప్రస్థత ములని చెప్పఁబడినది. ఇందు ప్రస్థతములు పండ్రెండును ద్విగుణముకాఁగా

విరువదికాలుగు ప్రస్థతములు కావలసియుండును. కందుపలము లొకప్రస్థతి యని చెప్పఁబడిన గాన యాపలములు నలువదెనిమిది కావలసివచ్చును. అది కాస్తవిరుద్ధంబగును గాన పలమునకు ద్విగుణప్రయోగములేదు. మఱియు దీనిం బట్టి ప్రస్థతంబునకుఁ గూడ ద్విగుణప్రయోగంబు గూడదు.

— పలమునకు ద్విగుణ్యాభావమునందు ఖరనాదపచనము. —

స్వరసాత్కర్షణతాచ్ఛితాత్కమాయాత్ పట్టులం భవేత్,
ఇత్యుక్తం ఖరనాదేన తద్ద్వాదశశవలం భవేత్, 171

ఖరనాదుం దనుతంత్రకర్త స్వరపమునుగాని కాచిన కమాయము గాని శీతకమాయముగాని యాణుపలంబులు త్రాగవలెనని చెప్పియున్నాఁడు. పలమునకు ద్విగుణప్రయోగముండినఁ బండిండుపలములగును. కాన ద్విగుణ్యము లేదు.

— మఱియొకబాధకము. —

పైత్యకే యుజ్యతే గుల్లే సర్పిషశ్చ చతుష్పలమ్,
పిబేత్త న్నూర్ఛితం తేన గుల్మశ్శావ్యతి పైత్యకః. 172
చతుష్పలం ఘృతంత్యేవ మత్రావ్యవహలం భవేత్,

పైత్యగుల్మంబున మూర్ఛితంబగు వేయి నాలుగు పలములు చెప్పఁబడియో. పలమునకు ద్విగుణ్యముండిన నయ్యది యెనిమిది పలములు గావలసి యుండును.

— అంజలికి ద్విగుణ్యాభావము. —

అంజలేరపి నై వేషా ద్విగుణా మానకల్పనా. 173

వ్యాధ్యాదీనాం తత్ర తత్ర క్వాఢస్యాంజలిరిష్యతే,
అత్ర సుశ్రుతనిర్దిష్టక్వాఢోఽయం ద్విగుణో భవేత్. 174

అంజలేపరిమాణమునకుఁ గూడ ద్విగుణప్రయోగము లేదు. ఉండిసి చో సుశ్రుతాచార్యునిచేఁ జెప్పఁబడిన అంజలిప్రమాణము ద్విగుణము కావలస యుండును. అట్లయిన నెనిమిదిపలంబులగును కాన విరుద్ధమగును.

— మఱియొకప్రమాణము. —

స్వర్ణక్షీరాదికే యోగే మాత్రా హ్యంజలి రిష్యతే,
అంజ లేర్ద్విగుణత్వే తు మాత్రాప్యష్టపలం భవేత్. 175

స్వర్ణక్షీరాదియోగంబున నంజలిప్రమాణము చెప్పబడినది. అంజలికి ద్విగుణప్రయోగముండినచో నెనిమిదిపలములు కావలసి యుండును. కాన అంజలికి ద్విగుణప్రయోగము కూడదు.

— మఱియొకచరకబాధకము. —

గౌర్తి కే త్రాయమాణాద్యం ఘృతం తు పరిఃత్యతే,
రసస్యామలకానాం చ క్షీరస్య చ ఘృతస్యచ. 176

పలాని పృథగష్టాష్టా దత్వా సమ్యగ్విపాచయేత్,
అష్టా ప్రత్యేక మేతాని స్యుష్టాడశపలాని తు. 177
తస్మా దేవం ప్రకారేషు నిర్దిష్టేషు విరుధ్యతే,

చరకసంహితయందు చికిత్సాస్థానంబున నైదవయధ్యాయంబున గుల్మ చికిత్సయందు త్రాయమాణఘృతము చెప్పబడియున్నది. ఆ దుసిరిక రసము, పాలు, నేయి, యివి వేఱువేఱుగా నెనిమిదిపలములు బోయవలయు నని చెప్పబడియె. అందు పలప్రమాణమునకు ద్విగుణ్య ముండిన నయ్యవి యొక్కొకటి పదునాఱుపలములు గావలసియుండును; కాన యీరీతిని పెక్కు యోగంబుల విరుద్ధమగును గాన పలపరిమాణమున కెచ్చటను ద్విగుణ్యము కూడదు.

— శుష్కర్షద్రవ్యపరిమాణభేదము. —

ద్రవాణాం ద్విగుణం మానం తత్కార్యం కుదవాదిషు.
ఆర్ద్రేష్వపి చ సర్వేషు ద్విగుణం మాన మిష్యతే,

ద్రవద్రవ్యములకును, ఆర్ద్ర (పచ్చి) ద్రవ్యములకును, కుదవము మొదలగు ద్విగుణముగాఁ బ్రయోగింపఁదగును.

శుష్కప్రసిద్ధద్రవ్యేషు యదార్ద్రేషు ద్రవేషు చ. 179
 శుష్కలాభప్రయోజ్యేషు ద్విగుణం మానఃఖిష్యతే,

ఎల్లప్పుడు శుష్కముగానే ప్రయోగింపఁదగిన ద్రవ్యములు లభింప
 నపుడు పచ్చిగనుండు ద్రవ్యములకు ప్రయోగించు నెడల ద్విగుణముగాఁ బ్రయో
 గింపఁదగును.

ఆర్ద్రప్రసిద్ధ ద్రవ్యేషు యదా శుష్కం ప్రయుజ్యతే. 180
 ఆర్ద్రాలాభాత్కియాకాలే ద్విగుణం స్యాత్తదాపిన,

ఎల్లపుడు పచ్చిగనే యుపయోగింపఁదగు ద్రవ్యములు లభింపక
 యెండినవానిని ప్రయోగించునపుడు ద్విగుణముగాఁ బ్రయోగింపఁదగును.

“శుష్కద్రవ్యేషు యామాత్రా చార్ద్రేషు ద్విగుణాహిసా.

శుష్కస్య గురుత్వత్వా తస్మాదర్థం ప్రకీర్తితమ్,”—

అను ప్రమాణము ప్రకారము శుష్కద్రవ్యమున చార్ద్రద్రవ్యమును
 ప్రయోగించు నెడ రెట్టింతగాఁ బ్రయోగింపవలెను. ఆర్ద్రద్రవ్యమునకు శుష్క
 ద్రవ్యమును ప్రయోగించు నెడ శుష్కద్రవ్య మార్ద్రద్రవ్యము గురుత్వము
 కలిగియుండి తీక్షణతావచేత చార్ద్రద్రవ్యమున సగముపాలు ప్రయోగింపఁ
 దగును. కాన ప్రవాళమునకు సగము ప్రయోగింపవలయునని తాత్పర్యము

వాళాఘృతే వృషఘృతే తైలే సహచరే తథా. 182

ద్రవ్యాణాం ద్విగుణం మాన మేవ నూరిషు నేష్యతే,

ఆర్ద్రాణా మేవ తేషాం హి ప్రయోగ శ్శక్యతే యతః.

శతావరీమూలతులా శ్చతస్రో యాః ప్రకీర్తితాః,

న తత్ర ద్విగుణం మానం భిషగ్భిః కైశ్చిదాహృతమ్.

వాళాఘృతము, వృషఘృతము, సహచరతైలము, శతావరీతైలము,
 వీనియందలి పచ్చిగనుండు ద్రవ్యములను ద్విగుణముగాఁ జేర్చఁగూడదు.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన యద్దసరము, ములుగోరింట, పిల్లిపీచర మొదలగునవి యెల్ల
పుడును పచ్చిగనే ప్రయోగంపవలయుననియు నెండినచోఁ బ్రయోజనరహి
తంబులనియుఁ, బూర్వము చెప్పఁబడియెనుగాన నీనిని జెప్పినపరిమాణము
చొప్పునఁ బ్రయోగింపఁదగును.

— మాగధరొకికప్రస్థభేదము. —

మాగధం రొకికం చేతి ద్వివిధం ప్రస్థ ముచ్యతే,
పల్లె ప్షాడశభిః ప్రస్థ మాద్యం ద్వాదశనిష్కకమ్. 185
ఆస్య త్వలై ద్వాదశభి రష్టనిష్కాన్వితైః పల్లైః,

మాగధప్రస్థమనియు, రొకికప్రస్థమనియు, ప్రస్థము రెండువిధములం
బరఁగు. అందుఁ బండ్రెండునిష్కములపలము ప్రకారము పదునాఱుపల
ములు మాగధప్రస్థమనియు, ఎనిమిది నిష్కములపలము ప్రకారము పండ్రెండు
పలములు రొకిక ప్రస్థమనియుఁ జెప్పఁబడును.

— ఆంధ్రగుళమానమాగధప్రస్థము. —

షడంగుళం తు విస్తీర్ణం ద్వాదశాంగుళ మాయతమ్. 186
ఏత త్తు మాగధప్రస్థం మాంభాండేషు పూజితమ్,

ఆంధ్రగుళముల వెడల్పును, పండ్రెండంగుళముల నిడివియు గలది
మాగధప్రస్థ మనఁబడును. ఇయ్యది కొలతయం దుపయోగించును.

— దాక్షిణాత్యవాత రొకికప్రస్థము. —

షడ్భిర్ద్వినిష్కాభ్యధికై రష్టనిష్కాన్వితైః పల్లైః. 187
కనీయాః రొకికప్రస్థో దాక్షిణాత్యేషు శస్యతే,
తేషాం మతే శతఫలం ద్రోణ మి త్యేవ నిశ్చితమ్. 188

ఎనిమిదినిష్కముల పలముచొప్పున నాఱుపలములరెండునిష్కములొక
ప్రస్థమని దాక్షిణాత్యులు చెప్పుచున్నారు. వఱియు వారిమతంబుచే నాఱు
పలంబు లొకద్రోణమగును.

— మతాంతరము. —

లొకకం షోడశశలం మాగధం ద్విగుణైః పల్లైః
ఇతి స్రావణ ద్విధా ప్రస్థం గజాశ్వాదిచికిత్సకే. 189

పదియాణుపలము లొకలొక ప్రస్థమనియు. ముప్పదిరెండు పలము లొకమాగధప్రస్థమనియు, గజాశ్వాదిచికిత్సయందుఁ గొందఱాచార్యులు వదించిరి.

— భోజనమతాంతర ప్రస్థభేదము. —

ద్వాత్రింశద్భిః పల్లైః ప్రస్థం భవేత్ప్రాయశలాజయోః
మూత్రకాంజికమత్స్యింబునారికేళాంభసా మపి. 190

మూలత్వక్సారత్రాకాం పుష్పశ్య చ ఫలశ్య చ,
శిలాలవణమృల్లోష్ణలోహానాం గోమయశ్య చ. 191

పల్లైష్ఠోడశభిః ప్రస్థం రశస్యాఽప్యోషధశ్య చ,
ప్రస్థం శలానాం వింశత్యా తైలమాక్షికసర్పిషామ్. 192

త్రింశ త్తీరశ్య ప్రస్థం స్యాద్దధ్నస్య త్వంచ పంచభిః,
గుడశ్య చ్ఛదశభి రితి భోజనమతస్థితిః. 193

పాయసము, రాజలు, మూత్రము, కలి, పెరుగుమీడి నీరు, పెంకాయనీరు, వీనికి ముప్పదిరెండుపలము లొకప్రస్థమనియు, వేరు, పట్టు, మ్రాను, ఆకులు, పువ్వులు ఫలములు, రాళ్లు, ఉప్పు, మన్ను, పెంకులు, లోహములు, గోమయము వీనికిఁ బదునాణుపలము లొకప్రస్థమనియు, నూనె, లేనె, నేయి, వీని కిరువదిపలము లొకప్రస్థమనియు, క్షీరములకు ముప్పది పలము లొకప్రస్థమనియు, పెరుగున కిరువదియైదుపలము లొకప్రస్థమనియు, తైలమునకుఁ బదు వేడుపలము లొకప్రస్థమనియు, భోజకంత్రంబునఁ జెప్పఁబడెను.

— స్వరసలక్షణము. —

సద్యస్సముద్భృతాక్షుణ్ణాద్యస్స పేద్వస్త్రవీడనాత్,
స్వరసస్స సముద్భిష్టః నిర్యాపో రస ఇ త్యపి. 194